

(AUTO)PORTRETE ALE ARTISTULUI NEÎNȚELES ALEXANDRU MACEDONSKI

Daniela Angelica Nistor¹

În pacea spațiului vecinic, în lumea sfintelor extaze.

Făcând din cântec o minune prin împletirea unei fraze.

(Homo sum, vol. Excelsior)

(Auto)portrete. Definindu-și creația ca flux de energie în continuă expansiune, generatoare de metamorfoze, simțind cum îi „cântă-n suflet poezia” (Castele-n Spania) și cum „aripi nevăzute îl schimbă-n semizeu” (Avânt), Alexandru Macedonski marchează – printr-o personalitate incomodă (adesea excentrică) și prin opera sa polifonică – pragul dintre secole și, mai ales, profunda schimbare de viziune și de expresie care a caracterizat începutul veacului al XX-lea, cel puțin în sferile literaturii și ale cunoașterii.

Apare firesc întrebarea dacă un „Poet furat pe veci zadarnic de cerul larg și policrom” (Homo sum) mai poate impresiona cititorul de astăzi, indiferent de ipostaza în care ar răsfoi volumul: omul sensibil la ecourile vieții în planul artei și la capacitatea acesteia de a-i oferi artistului mult dorita stare de catharsis, omul rațional ce caută printre rânduri adevărurile vieții și convingerile meditației lucide, visătorul fascinat de plăcerea de a crea și de a contempla lumi ideale sau criticul determinat să demaște viciile unei lumi incapabile să recunoască adevăratele valori și să dea ascultare îndemnului de a purifica lumea, prin artă.

Pornind de la premisa că receptarea critică a operei lui Alexandru Macedonski a fost marcată negativ, mai ales în epocă, de implicarea autorului în viața publică, în diverse controverse declanșate de atacuri destul de violente la adresa unor scriitori deja consacrați, și de activitatea acestuia de teoretician al unei noi poezii, declarată orgolios și tăios drept „poezia viitorului”, este dificil să conturezi imaginea unui scriitor care să poată fi detașată de contextul în care și-a conceput opera, pentru a fi propusă publicului larg prin argumente ce țin exclusiv de criterii estetice: universul tematic și ideatic, în strictă legătură cu mijloacele de compoziție și de expresie.

Demersul devine de-a dreptul anevoios, datorită faptului că temperamentul impetuos și instabil al lui Macedonski, sfâșiat de contradicții, dileme și paradoxuri, a generat o poezie

¹ Professor, Colegiul Național „Vasile Alecsandri” Galați.

eclectică, ce pendulează continuu între eul biografic – nevrotic, răzvrătit, adesea patetic, permanent nemulțumit de lumea în care trăiește –, și eul literar – solar, hedonist, cu o nevoie acută de confirmare a superiorității sale, menit să trăiască în „lumile eterne”. (Avânt)

Cercetând ceea ce s-a scris despre Macedonski, de la masiva exegeză alcătuită de Adrian Marino, reper obligatoriu în cunoașterea omului și a artistului, raportată exigent la mediul cultural românesc și european în care s-a format și și-a scris opera, până la cele mai recente studii, unele dintre ele fiind agreabile eseuri critice (de exemplu, Z. Cărlugea, Alexandru Macedonski - Palatul fermecat, Florentin Popescu, Necunoscutul Macedonski), ne atrage atenția o constatare: „în mai toate paginile memorialistice în care este evocată figura acestui scriitor, el ne apare, dincolo de operă și de moștenirea literară pe care ne-a lăsat-o, ca un personaj de teatru. Deopotrivă actor și întruchipare a propriei imaginații”, Macedonski devine adesea „veritabil personaj de roman, în care se îmbină comicul și tragicul, drama și comedia”, trăind permanent la limita dintre stări, contemplând lumea reală și pe cea închipuită de la înălțimea unui „fotoliu înalt, într-un fel de tron”, cu o „privire de înger și de martir, de iluminat și de frate, de sfânt și de profet”, așa cum și-a dorit „Maestrul” (Popescu, 2005, p. 25-26).

Cu această imagine se impune autorul ca teoretician al unei noi forme de a scrie, în special poezie. Este drept că nu se pot omite cenaclul și revista „Literatorul” din nicio istorie a literaturii române, chiar dacă nu au avut un impact la fel de puternic ca „Junimea” și „Convorbiri literare”, polemizând adesea. Sunt de remarcat receptivitatea și predispoziția pentru asimilări și adaptări creatoare a influențelor estetice apusene, generând ceea ce a devenit, pentru o bună perioadă a secolului al XX-lea, sincronismul. Scriitorul și-a dorit, cu insistență, ca numele său să fie pomenit și adulat pentru contribuții remarcabile, fie pe tărâmul abstract al teoriei literare, fie în domeniul artei de a scrie versuri și proză sau încercări dramatice.

De altfel, strădania de a schița profilul „poeziei viitorului” – într-un moment în care chiar era nevoie de un reper de acest fel, la confluența dintre secole – nu e zadarnică, cel puțin datorită unor formulări de-a dreptul memorabile și insistenței de a-și face auzită și această voce. Scriitorul se declară adeptul unor forme poetice noi, în virtutea ideii că „arta versurilor nu este nici mai mult, nici mai puțin decât arta muzicii” (articolul Despre logica poeziei, 1880), inițiind o campanie împotriva raționalismului în poezie „Logica poeziei este nelogică față de proză”. „Poezia viitorului”, afirmă teoreticianul, „nu va fi decât muzică și imagine, aceste două eterne și principale sorginți ale ideii” (articolul Poezia viitorului, 1892).

Macedonski pledează pentru inefabilul poeziei, considerând că aceasta nu poate fi redusă la expresia rațională, tipizantă: „Poezia are aceeași putere suverană, tainică și neschimbată, convingând prin însăși esența ei divină, domnind în toți timpii și peste toate inimile, fără ca cineva să-și poată da seama de modul ei de înrâurire. Accentele ei se impun inimii și rațiunii fără a pleda și omul cel mai împietrit se înmoaie în fața lor.”

Paradoxul este că, în ciuda acestor declarații atât de clare despre cum va trebui să fie noua poezie, creația poetică macedonskiană nu devine reprezentativă pentru simbolismul de fond;

cel mult, caracterizează un simbolism de atmosferă, generat de spațiile poetice conturate, de stările sugerate, de ritmurile generate și – bineînțeles – prin simbolurile și prin refrenele sau leitmotivele cultivate.

Cert este că – în toate volumele de versuri și prin toate mijloacele – Macedonski a aspirat spre esența divină a poeziei, așa cum declara în articolele programatice, adresându-se inimii și rațiunii deopotrivă, făcând din arta versurilor un veritabil cult al formelor și al ideilor, exprimate astfel încât să vibreze deopotrivă inima și intelectul. Și-a adunat rădăcini puternice dintr-un trecut idealizat, hrănindu-se din cultul pașoptistilor, și-a construit edificiul literar printr-o continuă luptă cu ai săi contemporani și a sperat, cu ardoare, să fie așezat într-un Pantheon al Poeziei profetice, vizionare.

Ne întrebăm firesc cum este poezia lui Alexandru Macedonski, dincolo de patosul declarațiilor sale teoretizante sau de contradicțiile căutării acelei voci unice, atotcuprinzătoare. S-a afirmat că temele sale fundamentale țin de esența cea mai intimă a romantismului (Adrian Marino) și că moda estetică a vremii, prin parnasianism, naturalism, simbolism, decadentism sau baroc, a lăsat urme și nuanțe noi în opera poetului, fără a-i modifica sau altera substanța, evoluând spre un neo-romantism tematic și spre un clasicism al formelor, expresie a veșnicei reîntoarceri la arta veche.

Adrian Marino susține chiar că există un clasicism macedonskian, funciar, spontan, organic, de care ține totalitatea aspirațiilor de calm, împăcare, echilibru, liniște și contemplativitate, atât de puternic transpuse în operă, la care poetul a ajuns după îndelungi căutări și contradicții, exprimate în diverse lamentații sau în declarații incisive și revoluționare, care își trag seva din elanul pașoptist pe care Macedonski și l-a asumat pe deplin. Același Macedonski, spune criticul, rămâne „în mod fundamental un romantic, vitalist, euforic, exuberant, grandilocvent, uneori retoric, pictural, melancolic sau nostalgic.” (Marino, Adrian, Opera lui Alexandru Macedonski, Editura pentru Literatură, București, 1967, p. 406)

Astfel, lirica lui Macedonski, ce încheie un secol și deschide altul, tinde să exprime saltul către complexitatea sufletului modern, antrenat în caruselul filosofic al căutărilor ideatice și identitare, preocupată de a-și defini substanța și de a atinge absolutul, înțeles drept chintesență estetică, fapt ce explică de ce multe dintre creații reflectă preocuparea pentru definirea artei poetice. Amintim câteva care anunță această direcție încă din titlu: Scriitorul, La harpă, Odă la condeii mei, Rimele cântă pe harpă, Asupra primului meu volum, Cântecul și poetul, Dorința poetului.

S-a avansat ideea că lectura operei lui Macedonski implică un cititor format, cu o anumită sensibilitate, abil în a înțelege dese schimbări de tonalitate și de registru tematic, permanența și violența contrastelor, trecerile bruște de la patos la calm, de la vehemența criticii sociale, la solaritatea lumilor imaginare. În plus, poetul pătrunde în zone sufletești complicate, descoperă coexistențe enigmatice, scrutează permanent adâncurile eului contradictoriu, are tendința idealității excesive, a elevației, contemplativității și extazului, opusă permanent materiei. Într-un fel, Macedonski „străbate cea mai întinsă claviatură de conflicte sufletești, fundamentale, trăite de vreun poet român”, cum afirmă Adrian Marino.

Devine clar că putem parcurge paginile volumelor Maestrului din oglindă căutându-i eul multiplicat în oglinzi paralele, unele îndreptate spre Realul decadent, altele – spre Idealul îndelung dorit și căutat cu osteneală și cu dăruire. Totodată, îi putem urmări fervoarea căutărilor, rezistența în fața dezastrelor lumii evocate, empatizăm la drama poetului neînțeleș care caută o salvare din lumea fără idealuri sau îi admirăm meșteșugul formelor, creatoare de adevărate imagini picturale sau auditive, de un dinamism interior covârșitor, fie el dionisiac, fie apolinic.

Cu alte cuvinte, pătrundem într-o lume profund subiectivă, cu adevărat lirică, indiferent de registrul comunicării. Universul macedonskian este subiectiv și subiectivizat, purtând amprenta dorinței și a nevoii de a cuceri Cetatea din vise, frumoasa lui Meka, Meka cerească, Meka cea mare, invitându-ne la un pelerinaj poetic interesant, dinspre adâncurile imunde, spre piscurile luminate de soare.

Artistul nu se mai vrea locuitor al planetei, ci se vede stabilit în Excelsior, care nu e un loc anume, ci o stare de continuă transgresare a limitelor. Această călătorie stă sub semnul inițierii, al descoperirii înaltului: „Din lumi astrale / Magia înfășurătoare / Coprinde în a ei splendoare / A plângerilor vale.” (Excelsior) Macedonski vede în Lumina celestă puterea care creează și verbul întemeietor, așezând pe frontispiciul „Literaturii” următoarea sintagmă: „Lupta pentru lumină. Lumina prin luptă”.

Devine clar că, pentru poetul român al nopților, Noaptea este o „retortă magică unde se produce o schimbare de calitate a substanței. Materia grosieră a existenței cotidiene, diurne, e separată de esențele pure. Noaptea determină o metamorfoză a luminii și nicidecum o negație a acesteia, situație care conferă nocturnului macedonskian o semnificație aparte”, afirmă Daniel Dumitriu, adăugând că „întunericul n-ar fi decât o zonă de separație între două ipostaze ale luminii”.

Lumina capătă, în poemele macedonskiene, funcții multiple: generativă, extatică, senzuală, alchimică, ascetică, polemică, magică. Nu întâmplător, ultimul volum publicat în timpul vieții, *Flori sacre*, se încheie cu suprema constatare-rugămintă: „Oh! lăsați pe-oricare suflet în a lui perihelie, / Fericiți-l când pământul pentru dânsul a murit”. Se poate vorbi așadar de condiția compensatorie a artei, compensație realizată prin perfecțiunea formelor, prin depășirea limitelor și a diformităților contingente.

Mai mult decât o realitate a perfecțiunii, a armoniei, autorul trăiește fascinația actului care făurește perfecțiunea și instaurează armonia, trăind plenar condiția demiurgică a artistului. Aceasta e himera lui, concluzionează Daniel Dumitriu. Poetul este obsedat de perfecțiune, de inalterabil și de incoruptibil, universul său se cristalizează în forme desăvârșite, diamantine, sclipitor-metalice, de ordinul aurului și al argintului.

Poetica eului creator aflat în permanentă luptă cu lumea și cu sinele, spre a-și afirma genialitatea, este firul roșu al creației macedonskiene, generând o dublă reacție a cititorului: fie este interesat de multiplele realcătuirii, de variatele (auto)portrete ale artistului neînțeleș

care nu se dă bătut și caută să se afirme, fie este copleșit până la refuz de variațiunile pe aceeași temă, respingând excesul de orgoliu al lui Macedonski, exprimat cu obstinație.

O micro-antologie potrivită pentru cititorul grăbit al zilelor noastre ar putea cuprinde aproximativ 10 poeme, ca un decalog al familiarizării cu scrisul macedonskian (ordinea e dată de apariția în volume, după momentul apariției): Hinov, Noaptea de decembrie, Cântecul ploaiei, Lewki, Perihelie, Valțul rozelor, Stepa, Noaptea de noiembrie, Noaptea de mai, În arcanse de pădure. La fel de interesantă ar fi și lectura exclusivă a poemelor-noapți, fixate pe toate lunile anului, chiar dacă nu au fost scrise în ordine cronologică. Sunt cugetări alegorice cu valoare de sinteză tematică, bazată pe toate obsesiile poetului.

Deși nu a fost catalogat drept un scriitor ale cărui arte poetice să fie definitorii pentru lirica românească, mai ales că s-a autoproclamat teoretician al noii poezii, se impune să menționăm că o temă recurentă a versurilor sale este condiția artistului, condamnăm societatea vremii, incapabilă să înțeleagă rolul creatorului, și conturând, cu tenacitate, lumea ideală a artei, în care artistul își îndeplinește vocația, închinându-i adevărate ode: „Eram un semizeu, / Zburam spre empireu, / Mai sus de gloate... / Când aripi al meu suflet avea.” (Când aripi) Explicația pentru această situație este dată de faptul că a legat prea mult biografia de operă, chiar dacă este un poet-vizionar: „Dar când patru generații peste moartea mea vor trece, / Când voi fi de-un veac aproape oase și cenușe rece, / Va suna și pentru mine al dreptății ceas deplin, / Și-al meu nume, printre veacuri, înălțându-se senin, / Va-nfiera ca o stigmată negliobia dușmănească, / Cât vor fi în lume inimi și o limbă românească.” (Epigraf)

Limbajul poetic macedonskian păstrează – în ansamblu – convențiile clasice, potrivite cu evoluția ideatică a poemelor sale; versul liber, versul scurt, versul-refren, armoniile imitative, leitmotivele și recurențele, ritmurile cadentate și sintaxa poetică inovatoare pătrund și transformă negreșit substanța versurilor, îndreptând-o spre modernism.

Posibile abordări didactice. Din acest motiv, dar și pentru că orice receptare adecvată pune obligatoriu în relație scriitorii unei epoci, raportați la înaintași și la posteritate, ne permitem câteva provocări mai mult sau mai puțin didactice, experimentale, în spiritul lecturii comparative.

Macedonski trebuie raportat obligatoriu la pașoptiști și la junimiști, chiar dacă pe primii i-a adulat, iar pe cei din urmă i-a cam criticat, mai mult din orgoliu și dintr-un complex al inferiorității, am putea zice, trăit acut în adolescență și în tinerețe. Amestecul de clasicism și de romantism este evident în creația sa, prin teme preferate și prin viziunea de ansamblu asupra rostului artistului în lume. Chiar dacă nu i-ar plăcea defel asocierea, sunt versuri și poezii întregi care sună eminescian, cel puțin prin antitezele conturate (real-ideal, geniu-omul comun, trecut-prezent) și prin caracterul de meditație, adesea satirică, asupra condiției umane efemere, în deplin contrast cu cea a artistului de geniu. Și Macedonski separă clar condiția materială de condiția ideală a artistului, amintind de recunoscuta dihotomie maioreșciană. O paralelă între Scrisorile lui Mihai Eminescu și Noapțile lui Alexandru Macedonski ar putea deveni temă de dizertație cel puțin, care ar fi foarte bogată în descoperiri.

Cântecul ploaiei poate fi lecturată în paralel cu poeziile Lacustră sau/și Rar, semnate de George Bacovia, spre a releva impactul acestui fenomen generator de nevroze asupra stărilor de spirit, la fel de acutizate de durata și de intensitatea ploii; totodată, se pot asocia motivele funebre din Noaptea de noiembrie și din Plumb, căutând speranța de a evada cumva din universul funerar.

Excesul de sensibilitate, beția simțurilor, tendința de a da glas iraționalului și de a transgresa limitele ființei, precum și rolul catalizator al luminii îl apropie pe Macedonski de Lucian Blaga, prin cultivarea acestor motive și elanuri expresioniste. S-ar putea afirma chiar că putem distinge și în creația macedonskiană acel tip de cunoaștere luciferică, atribuit al artistului de geniu: intuiește metafizica lumii, dorind s-o cerceteze, fără să-i distrugă farmecul.

Cultul formelor îndelung perfecționate, dese încercări de a-și defini rolul de creator, înzestrat cu talent și prețuind meșteșugul, creează o punte de legătură cu Tudor Arghezi; în plus, evocarea decăderii moravurilor contemporane, asociată cu viziunile satanice, ar trimite spre estetica urâtului, asemenea versurilor din volumul Flori de mucigai (deloc de neglijat paralela cu titlul celui de-al patrulea volum – Flori sacre).

Unui cititor pasionat de jocul comparațiilor literare nu-i va scăpa titlul macedonskian Psalmi moderni, din vol. Excelsior. Poetul nu este un autor tipic pentru lirica religioasă, nefiind un mistic, precum Vasile Voiculescu sau Nichifor Crainic. Totuși, cutezanța de a scrie psalmi nu este una oarecare, punând accentul mai mult pe propria suferință decât pe ipostaza de rugăciune sau de prosternare în fața divinității. De aceea, legătura se poate face tot cu lirica argheziană a psalmilor, regăsind evocarea dramei omului urgisit, ce se simte abandonat în suferință, pendulând între credință și tăgadă: „N-am în ceruri nicio stea... / Soarta mea e soarta rea, / Am pierdut orice credință / Înecată-n suferință” (IX, N-am în ceruri); „Iertare! Sunt ca orice om: / M-am îndoit de-a ta putere, / Am râs de sfintele mistere / Ce sunt în fiecare-atom... / Iertare! Sunt ca orice om. / Sunt ticălosul peste care / Dacă se lasă o-ntristare / De toți se crede prigonit, / Dar, Doamne, nu m-ai părăsit... / Sunt ca orice om – iertare.” (Iertare)

Ambiția de a da glas ideilor pure despre condiția artistului și despre lume în general, imaginarea unui univers compensatoriu (cetate, empireu) pentru artistul care se ridică obligatoriu deasupra lumii contingente sunt direcții ce capătă profunzime în creația lui Ion Barbu. Într-un fel, și lirica lui Alexandru Macedonski este „intrată prin oglindă în mântuit azur”, grație predilecției poetului spre conturarea unor spații alternative, prețioase, imaginate printr-un adevărat „joc secund, mai pur”.

Amărăciunea și revolta, prejudecata că este respins de societate, ca om și ca artist, nefiindu-i recunoscute meritele, evadarea în planul ideilor, amintesc de formula camilpetresciană: „Câtă luciditate, atâta existență și deci atâta dramă.” Mai mult sau mai puțin întemeiat, rolul de victimă a Realului este jucat exemplar de către poetul Macedonski, pentru a da glas puterii eroice a creatorului care atinge Idealul:

„Sufletul ce se avântă, cântă cu frunză, cu apă, / Și cu parfumul din floare de închisoare se scapă, / Urcă, esență divină deplină, și pur s-absoarbe-n azur” (Rimele câtă pe harpă).

Deschideri spre literatura europeană

Legăturile lui Macedonski cu literatura europeană sunt destul de strânse, din mai multe motive, dincolo de faptul că a publicat la Paris volumul de versuri *Bronzes* și a lansat acolo romanul poetic *Le Calvaire de feu* (varianta franceză a romanului *Thalassa* sau marea epopée), aspirând la o glorie europeană. În articolul *Despre logica poeziei*, teoreticianul declară că întregul edificiu al literaturii pare să se sprijine doar pe patru stâlpi, de dimensiuni egale, „Furtunosul Byron, divinul Dante, necomparabilul Musset, descatenatul Shakespeare”. (Literatorul, I, 25, 10 august 1880, p.388)

Lectura operelor de referință ale literaturii europene i-a cizelat formația, i-a sugerat teme și motive, atitudini, imagini, depășindu-și epoca prin fenomenul sincronizării, produs firesc în creația sa. Apropierile livrești în primă instanță devin adevărate participări afective, fie byroniene (poetul preferat este Lordul Byron), fie mussetiene (magistrul său spiritual). Macedonski admiră la toți acești mari poeți „veșnica luptă din real și ideal. Acești mari poeți zboară prin ceruri și umblă și pe pământ” (Despre poemă, în Literatorul, II, 1, 15 ianuarie 1881).

Proiecția egocentrică a propriei biografii, interpretată dantesc, o realizează Macedonski odată cu scrierea *Moartea lui Dante Alighieri*, expunând fatalitatea existenței poezilor damnați, asemenea lui.

Macedonski este sentimental și melancolic ca Lamartine, preferă odele și baladele pe tema geniului, asemenea lui Victor Hugo, traduce și din poezii germani, își urmărește steaua îndrumătoare – Baudelaire – având meritul de a pune în circulație numele acestuia în cultura noastră: „Baudelaire este tipul cel mai curios din literatura franceză. N-a scris decât un volum de versuri: *Les fleurs du mal*. Mulți îl admiră fără să-l priceapă. Ca versificator, e un gigant. Ca poet, e bizar. Capul decadentilor” (Marino, 1967, p. 86).

Odată cu lectura poezilor simbolști, lirica lui Macedonski începe să asimileze corespondențe, parfumuri, flori, euforii, stări de spleen, obsesii pluviale, apăsări provinciale sau citadine, armonii imitative și simboluri recurente. Are un real respect și pentru antici, fiind obsedat de esență, de puritate, de valoarea absolută. Toate aceste afinități electivă, cum ar spune Adrian Marino, se cristalizează în creația macedonskiană, primind o patină personalizată.

În definitiv, pentru Alexandru Macedonski, arta și poezia sunt pasiuni adânci, exclusive, angajamente totale, tinzând spre profesionalizarea scrisului, într-un moment de răspântie literară; valoroase sunt reușitele sale literare, unele dintre ele fiind amintite anterior, dar și experimentele poetice, variațiunile de manuscris. În fond, „întreaga sa poezie este o invitație la lirism, spontaneitate, iluzie și vis. Antidot foarte necesar unor zone ale psihologiei moderne, nu rareori excesiv de blazate și lucide, uneori prea calculate, meschine și prozaice.” (Marino, 1967, pp. 736-737)

Cât de actuală este concluzia studiului elaborat în 1967 și câte revelații putem avea (re)citindu-l pe Alexandru Macedonki, în cheie socială, teoretică sau poetică, pur și simplu! Între macedonskianul ego și al său alter-ego, vom întâlni eul romantic (izolat, sentimental),

eul revoltat (orgolios), eul candid, eul juvenil (exuberant), eul autoscopic (narcisist), eul muribund, toate ipostazele reunindu-se în eul atotputernic, semizeul.

Totuși, înainte de momentele dedicate lecturilor acestui poet, s-ar potrivi un scurt popas de respiro, o vizită într-un muzeu cu tablouri de Caravaggio sau Boticelli, ascultând Anotimpurile lui Vivaldi.

Scena este pregătită. Spectacolul poate începe.

„Poezie! Poezie! Ai dreptate totdeauna.” (Noaptea de iulie)

Referințe critice

Marino, Adrian (1967). *Opera lui Alexandru Macedonski*. București: Editura pentru Literatură.

Popescu, Florentin (2005). *Necunoscutul Macedonski*. București: Ideea Europeană.